

„בוא, יא שימכאנה!“

בכל רחבי המרחב הקשיבו המונים לקול שבקע מתוך מקלטי-הרדיו. בעיראק הקשיבו רבים מתוך הערעה. בשאר הארצות הקשיבו כמעט הכל בשנאה ובכחילה. אלה גם אלה לא יכלו להינתק: אי אפשר היה שלא להאזין להופעת-היחיד הפנטסטית של **פאדל עבאס אל-מהדאוי**, ראש בית-המשפט המהפכני, ששלח השנה עשרות קצינים ואורחים למות, הטיל פסקי-דין מות על עשרות נוספים.

אל-מהדאוי, גיסו של עבד עלי-כרים קאסם, ומטיף-דת, תליין וברדן, דמגוג ופילוסוף-חובב, מצחיק ומבעית. הוא הפסיק משפטים באמצע כדי להרצות הרצאות שלא נגועו ל-עניין, שיטע את דברי הנאשמים שניטו ל-התגונן, סתם את פי הסניגורים, חרץ דין עוד לפני שמע את העדות. פטוקים רבים שלו הפכו אימרות-כנף מרחביות. לדוגמה: על אחותו של קאסם: „אשתי אינה יפה, אבל משכילה. אם ידבר אהמד סעיד (פרשן רדיו קאהיר) שנה, לא ישכנע אותי לשאת אשה שניה!“ על קאסם: „אני ברק מברקי אל-זעים (המנהיג)“. אני צעקה מצעקותיו. אני מילה ממילותיו הגאונות.“ וכן: „אני גאון. אל-זעים גאוני יותר מעבד אל-גנאצר. למשל, אל-זעים יודע לשחות, ועבד אל-גנאצר אינו יודע לשחות.“

על ההתפכה: „המהפכה שלנו יחידה ב-מינה בעולם. זוהי מהפכת האריות נגד ה-קופים.“ על המשטר: „אל-זעים הוא יריה, כל העם כרוכבים מסביב לירח.“ על עבד אל-גנאצר: „הוא אומר שבית-המשפט שלי קירקס. הקירקס מחכה לך, יא שימכאנה!“

לאחד הנאשמים, בעל אשה צרפתייה: „יש אצלנו בחורות שענינהן כענין הפרות היפות. אז למה מתחננים הבודים האלה עם דה-גוליסטיות?“ על חייו הפרטיים של קאסם: „אל-

זעים לא ידע מעולם אשה, ולא ידע מעולם גבר. כל זה כדי להיות פנוי לעבודה למען העם.“ על תורתו: „לימדו תמיד את האימרה המפורסמת שלי: חפש את האימפריאליזם!“ ועל עצמו: „אני משורר גדול. אני בטוח שאכנס להיסטוריה דרך כל שעריה!“

אל-מהדאוי שלח לתא הנידונים-למות לא רק את שריו המשטר הישן, אנשי גוריו אל-סעיד שמגורו בשנה שעברה. אויביו העיקריים היו חסידיו של גמאל עבד אל-גנאצר. הוא דן למות את חברו ושותפו של קאסם, **עבד אל-סיאם עארף**, שהכריע בשנה שעברה את גורל ההפיכה באומץ-לבו האישי ברגע המכריע, אך חתר, בניגוד לקאסם, להקמת מדינה ערבית אחידה „מן האוקיינוס (האטלנטי) ועד למפרץ הערבי (הפרסי)“, בהנהגת עבד אל-גנאצר. והוא פקד בסוף תשי"ט להוציא להורג את **נאדם טאכאקצ'לי**, המוח הצבאי מספר 1 של הצבא העיראקי, שחיפה על גסיון-ההפיכה הערבית-לאומני במוסול. המאבק הגדול בין עבד אל-גנאצר לקאסם, שהטיל את צלו על כל השנה במרחב, לא היה רק התנגשות אישית בין שני מנהיגים, וגם לא פרי הצורך הגואש של מצרים להשתלט על ארצות-הנפט העשירות כדי לממן את קימום מצרים העניה מטבעה. היה זה קודם כל תוצאת הנצחון של השלב הראשון של התנועה הלאומית הערבית.

תנועה זו חותרת לשלושה יעדים: השיחורור, האיחוד והקימום הכלכלי-החברתי. אחרי ששם נצחון המהפכה העיראקית נסתים שלב השיחורור מעול האימפריאליזם בכל רחבי המרחב (מלבד ירדן, אלג'יריה והחוף הדרומי והמזרחי של חצי-האי ערב), עלתה בהכרח בעיית האיחוד הערבי. המרחב זקוק לו וכל ערבי רוצה בו — אך הדרכים היו שונות. בעוד **שכמאל עבד אל-גנאצר** ייצג את רעיון האיחוד השלם במדינה אחידה אדירה, ייצג **עבד אל-כרים קאסם** את רעיון הפדרציה החופשית, שתניח לכל חלק מחלקיה לשמור על צביונו המיוחד ועצמאותו הפנימית.

לגבי ישראל, היה זה מאבק חשוב. כי לגבי ההשתלבות העתידה של ישראל במרחב, היה רעיון הפדרציה נוח יותר מאשר רעיון האיחוד-השלם. דבר זה התבטא במגע הגלוי היחיד שהיה השנה בין ישראל לבין אישיות ערבית מדרג עליון: שיחותיו של עורך העולם הזה עם שרה-החוף העיראקי **האשם ג'וזאר** במרכז האו"ם, בהן הביע ג'וזאר רשמית את העקרון כי הפדרציה המרחבית צריכה לכלול גם מדינות שמיות לא-ערביות, כגון ישראל.

מאבק רע-עיראק הציל זמנית את שלטונו של המלך הקטן, **חוס'ין**. אחרי שנראה אבוד בשנה שעברה, הציל את מדינתו במפתיע, כמדינת-חיץ בין הנאבקים. למרות הניגודים בין קאסם ועבד אל-גנאצר, תמכו שניהם בגיבור המרחב של תשי"ט, **לוהם-השיחורור האלג'ירי**, שהתקרב אל נצחוננו והבטיח להוסיף למשפחה השמית מעצמה ערבית חזקה נוספת.

שניהם ניטו לתפוס עמדה עצמאית יותר של ניטראליזם חיובי בין שני הגושים העולמיים. בעוד שקאסם עשה זאת על-ידי התרחקות שקטה מברית-המועצות ובלימה שקטה של הקומוניזם בארצו, היה הריב בין עבד אל-גנאצר וכרושצ'וב גלוי יותר, גרם להתפייסות ניכרת עם המערב ולדיכוי אכזרי של המפלגה הקומוניסטית בסוריה שניסת לשוא, בהגת **הגת הלייל באגדוש**, לקום נגד איחוד סוריה עם מצרים. אולם הרוסים היסו לממן את הקמת הסכר באסואן, גדול מפעליו של עבד אל-גנאצר.

שר של אמש

המאורע העיקרי של מדיניות-הפנים בשנת תשי"ט היה המשבר הממשלתי, שבא בעקבות עיסקת-הנשק הגרמנית. **דויד בן-גוריון** הצליח בפרשה זו לרכוש את הסכמת רוב הקהל (ראה עמודים 45-46), לחזק את מעמדו שהחל להתרופף, אולם בקטע המכריע נכשל: הוא לא הצליח לגרש את שרי מפ"ם ואחודת-העבודה מן הממשלה, להקים ממשלה-יחידה של מפא"י בחדשים החשובים לפני הבחירות, תוך השתלטות על כל המנגנון הממלכתי.

האיש שבלט בפרשה זו בעמדה שאמרה כבוד אישי, היה שרה-הפנים **ישראל בר-יהודה**. כאשר טען בן-גוריון, על סמך קטע מפקפק בפרוטוקול, כי עיסקת הנשק הובי-אה בשעתה לדיון בממשלה, דחו ברי-יהודה וחבריו את הטענה בחריפות מרוסנת. הם לא אמרו בפירוש כי בן-גוריון משקר — אך קבעו כי „לא שמעו“ שום מילה על עיסקת-הנשק זו בישיבות הממשלה.

אם זכה ברי-יהודה אישית לאשראי בפרשה זו, הרי היה זה מפני שבארבע השנים האחרונות הוכיח את עצמו כשר אמיתי — השר היחיד שהצליח להטביע את חותמו על השטח שנמסר לרשותו, ושלא נשאר בממשלה עסקן מפלגתי גרידא. איש לא פיקפק בכנותו הגמורה.

אחרי שפירסם בשנה שעברה את הנחיות הרישום המתקדמות, שגרמו למשבר ממ-שלתי וליציאת הדתיים, החליט השנה לגרש את הרמץ את הרמאי היהודי יוסף יואנוביצ'י, בהעדיפו את אינטרס המדינה (לפי הפיסתו) על עקרון האחרון היהודי. בעשרות מעשים תקיפים הפעיל את המרות הממלכתית על העיירות והרשויות המקומיות. אך לפחות במקום אחד — כאשר החליט לקרוע שטח גדול מנתניה — לא היסס מלהודות בטעות, לעכב את החלטת עצמו.

לא תמיד היו התלטות ברי-יהודה צודקות או אהודות. כאשר הטיל מסים אכזריים על דרכונים והיתרי-יציאה, בהמשך מלחמתו הפרטית נגד היורדים והמטילים, עורר בצדק את זעם הציבור, הוכיח את אימרתו המפורסמת על „העין הנועמת“. אולם היה לו לפחות אומץ-לב לחנום למען דעתו הבלתי-סופולארית — עוזרו חסר לרוב חבריו.

בשטח המדיני-הפנימי בלטו שתי תופעות חשובות: גיבוש הכוח העדתי אחרי מאורעות ואדיס-ליב ועלית שורה של גופים, חלקם רציניים וחלקם בלתי-רציניים, שניטו לבטא (או לנצל) את השנאה הגוברת והולכת של הציבור למפלגות הישנות.

תופעה הראשונה העלתה אישים כמו **דויד בן-הרוש** ושורה שלמה של עסקנים ערתיים פחות רציניים, הן בתוך המפלגות והן מחוצה להן. התהליך השני העלה כמה עסקנים חדשים וגם עזר לכמה עסקנים ותיקים מאד, שהשתדלו להופיע באיטסלה חדשה. אולם אחרי הרעש הראשון לא עמד איש במבחן הפוליטי הרציני, וכסוף תשי"ט היה נדמה כי רכבו על גל זמני וקצר.

תופעה חשובה שלישית הייתה השנה התגבשותו של גרעין ערבית-לאומי בישראל, שהביע אהדה גלויה לגמאל עבד אל-גנאצר ולהנועה הלאומית הערבית, שילב אהדה זו עם רעיון ההשתלבות של ישראל במרחב. גרעין זה סבל מרדיפות קשות מצד הממשל הצבאי, לא הספיק עדיין בתשי"ט להשמיץ את קולו בהימה, ועל כן גם נמנע מלהתייבז בחבירות לכנסת. מנהיגי המפלגות הישנות לא גרמו השנה למאורעות גדולים. בימי הוסיף כוכבו של **מנחם בגין** לעלות, ומפלגתו נראתה כגורם הימני המרכזי במלחמת-הבחירות. משמאל ירדה מק"י גם ברחוב העברי וגם ברחוב הערבי. מפ"ם ואחודת-העבודה נראו איתנות, למרות תפקידו האומלל של **יגאל אלון** בפרשת עיסקת-הנשק וה„בדיחה“ של הקמת ממשלה בלי מפא"י. מפא"י התחזקה עם הבלטת הכוחות הצעירים החדשים. בסוף תשי"ט נראה, כי הבחירות לכנסת הרביעית לא יביאו לתמורה מהפכנית במערך המפלגתי הפנימי.

קואדיה בשטוקהולם

שום מעשה גדול לא איחד השנה את יהודי העולם, ולו אף לרגע קט. האדם היחיד שהתימר לדבר בשם כל יהודי העולם הפך כשלוך כה חרוץ, עד שעצם הכשלוך הפך אותו לאישה-יהדות של השנה. היה זה **ד"ר נחום גולרמן**, שזכה פעם לאשראי רב מטעם בעלי הרצון הטוב בישראל ובעולם, אך הוכיח את עצמו יותר ויותר כעסקן בלתי-אחראי, שחסרים לו גם הרמה וגם אומץ-הלב לבצע את הדברים שהוא מטיף להם בפרסומת רבתי. ברעש עצום הכריז גולרמן על כינוס ה-קונגרס היהודי בשטוקהולם, שיאחד בפעם הראשונה את כל העולם היהודי. המקום נבחר באופן הפגנתי בשל מהותו הניטראלית, על הגבול בין הגוש המערבי והמזרחי. כי הקונגרס, כך הבטיח גולרמן, יראה בפעם הראשונה משלחת גדולה של יהודי ברית-המועצות ושאר הארצות הקומוניסטיות. גולרמן לא הסתפק בכך. הוא הודיע כי דאג האמרשילד יביא אישית את ברכת ה-א"ים לקונגרס, וכי שלושה חוקרי-אטום בע-לי שם עולמי — אחד מארצות-הברית, אחד מברית-המועצות ואחד מישראל — יערבו בקונגרס סימפוזיון בינלאומי על בעיות האטום.

לרוע המזל, לא התגשמה אף לא אחת מכל ההבטחות האלה, ונסתבר שאף לאחת מהן לא היה שום בסיס עובדתי. האמרשילד נעדר, שום חוקר-אטום לא בא. והעיקר: המשלחת היחידה של הגוש הסובייטי באה מפולין, והיתה מורכבת מפקידים קומוניסטיים מובהקים, שרק ניטו למנוע את הודעות הקונגרס עם עמדות המערב. כך הפך הקונגרס להפגנה של אפסיות: כינוס של עסקנים ממדרגה שניה, רובם שכירי מוסדות ומפלגות יהודיים, שנהגו בצורה זו מחופשת-קיץ נעימה וקריירה בארץ הצפונית. רמת המשתתפים קבעה גם את רמת הדיונים. היא הייתה קרובה לנקודת-האפס.

התוצאה היחידה של הקונגרס המהולל הייתה קומדיה עצומה. אחד מתועמלני גולרמן הודיע כי ניקיטה כרושצ'וב הבטיח לקבל משלחת יהודית בשעת ביקורו באמריקה. החל מירושלם מטרופן של כל העסקנים היהודיים, שרצו לקבל חלק מן הכבוד הגדול. אולם בבוא כרושצ'וב לאמריקה נתברר כי גם זה היה שקר: הוא לא חלם אפילו לקבל משלחת יהודית, כי עצם קבלתה היה מאשר את העקרון הציוני שליהודי ברית-המועצות יש זיקה ליהודים בארצות אחרות.

ייתה זאת רק המדרגה האחרונה בדרך ירידתו של גולרמן בשנתיים האחרונות, מאז היה איש-היהדות של שנת תשי"ז והבטיח להביא שלום בין ישראל ועמי ערב, וכן בין ישראל וברית-המועצות.

בשטח הסובייטי נסתבר כי כל קשריו הצטמצמו במגעים האישיים של עסקן ציוני-צרפתי אחד עם חוגים סובייטיים. אחרי גישושים ראשונים, החליטו הרוסים כי גולרמן אינו רציני, וכי יעז לעולם לחנום ברצינות נגד דויד בן-גוריון, בעל העמדה האנטי-סובייטית העקרונית. למרות כל תרועות-התוצאה הגולמניות, לא הוזמן למסע. גם בשטח הערבי הוכיח גולרמן את אפסותו. קשריו בשטח זה היו גם הם פרי מפעלו האישי של איש מוכשר אחר, שהתידד עם מנהיגים מארוקאיים ואחרים. אולם כאשר הצליח איש זה לארגן השנה את ועידת-פירנצה שפוצצה על-ידי דויד בן-גוריון, לא העז גולרמן לחנום למען דעותיו המוצהרות. בפחיתות מחרידה תמך בעמדת בן-גוריון, הפקיר את האנשים שפעלו בשמו, עזר כמו דיו לקבור את הועידה.

בסוף תשי"ט נראה גולרמן ככוח מחוסל, הקיים בעמדתו רק מפני שדויד בן-גוריון רואה בו מוכשר נוח, הנשמע לו בכל ענין חשוב — אפילו אם אמר גולרמן קודם לכן את ההיפך הגמור.